

# PROBLEMA STRATEGIEI DEZVOLTĂRII UMANE

Mihail PLATON,  
doctor habilitat în științe economice,  
profesor universitar

## SUMMARY

*In the present article, the author reflects on the character and contents of the society in the transition period to a free market economy and on the role of humans in the given democratic society. He has a novel attitude on the developmental program and humane administration of the Moldovan society. Various aspects of the formation of the civil society, the political relations within the state, the relations between the church and the state, the creation of the national mechanism for the integration of the citizens with limited physical abilities into all spheres of the social life, the provision of children's, youth's and elderly people's social protection are also debated. Concrete proposals for the edification of the democratic society, open and oriented towards the citizens and to the human being in general, are also contained in the article.*

Chiar de la începutul perioadei de tranziție la economia de piață, din cele ce se afirmau cu glas tare pe străzile orașelor, în cele mai încăpătoare piețe ale localităților, de la înaltele tribune în cele mai încăpătoare săli oamenii își formau reprezentări iluzorii despre o lume nouă, o viață bogată, un trai fericit.

Eram deja obișnuiți să auzim zilnic la radiou, să privim la televizor, să citim în paginile multor ziare de diferite culori fraze pompoase de tipul: „Construim societatea civilă, al cărui principiu de bază este parteneriatul social dintre stat, piață și om”, „Creăm condiții necesare pentru dezvoltarea și autorealizarea maximală a fiecărei personalități”.

Și în programele de guvernare, care se obișnuia să se numească „de orientare socială”, nu era ratată ocazia de a se scrie

despre dezvoltarea socială, asigurarea unei vieți prospere a omului, dezvoltarea intelectului său. Când citeai însă frazele respective, observai că nu exista o coordonare strictă a politicii social-economice, a întregii activități a guvernelor luate în ansamblu, cu interesele omului. Dar numai cîte strategii de dezvoltare a diferitelor ramuri ale economiei naționale au fost elaborate, examinate și aprobate de cele mai înalte organe ale legislativului și executivului! Intrase deja în obișnuință sau devenise chiar o modă să fie adoptată o următoare strategie în cele mai neînsemnate chestiuni. Dar și aici grija față de om se manifesta puțin de tot. Aflîndu-se într-o astfel de situație, era firesc ca oamenii să se dezorienteze totalmente.

Se întîmpla ceva paradoxal. În pofida cunoștințelor dobîndite, pe an ce trecea,

*oamenii pierdeau obișnuința de a trăi în armonie cu semenii lor, cu mediul înconjurător, cu natura. Cineva ar considera că se banalizează lucrurile, afirmând că în perioada de democratizare și independență a sporit numărul de posturi de radio, televiziune și ziare din republică, care asigurau o anumită atmosferă sănătoasă în viața oamenilor. Dar aceasta urmărea și scopul ca mulți reprezentanți ai sferei intelectuale să fie amplasați în câmpul muncii, care să le aducă venituri, însă militând pentru supraviețuire în sfera informațională, aceștia foloseau diverse materiale într-o formă cât mai sofisticată pentru a atrage cât mai mulți cititori și auditori, iar emisiunile radio și TV, primele pagini ale ziarelor și revistelor se deschideau (și se mai deschid) cu știri despre nenumărate acte de violență, de terorism, accidente de răpiri etc., etc. Oamenii își demonstau capacitățile de a ucide cu cruzime chiar și pe cei din propria familie, să distrugă tot ce este al tuturor. Iar dacă urmăreai după aceea ce se scria și ce se transmitea prin toate mijloacele de informare în masă, apoi puteai să-ți crezi o impresie, că în lumea în care noi trăim sînt mai mulți oameni răi decît buni, pe cînd în realitate nu este chiar așa. Totodată, noi nu negăm faptul că acum sînt și mulți oameni răi. Am impresia că nu există analize sociologice în această problemă, dar s-ar putea afirma cu o mare doză de încredere că în zilele noastre aceștia sînt mai mulți decît în trecutul nu prea îndepărtat.*

*Este firesc că omul nu-i agresiv de la natură, de aceea și apare întrebarea: cînd, unde și cum s-a format capacitatea omului de a deveni ucigaș și distrugător al propriei specii fără un profit național, biologic sau economic?*

*Sînt vinovate oare guvernele care vin și dispar, poartă ele vreo anumită răspundere pentru faptul că oamenii nu se învață a trăi în armonie? La această întrebare putem da un răspuns afirmativ. Căci nu numai omul trebuie să devină mai bun, dar și realitățile urmează a fi schimbate. Eminescu zicea că răul e în societate, nu în indivizi. De această dată se pare că ne aflăm în cadrul unor procese interdependente. Putem să nutrim speranța în făurirea unei lumi mai bune, numai dacă vom reuși să întreprindem demersuri simultane pe planuri multiple. În primul rînd, prin modificarea universului ființei umane, a componentelor sale culturale, valorice, de conștiință și înțelegere, prin schimbarea modului său de gîndire, de abordare și analiză a realităților și, în consecință, a comportamentului. Crearea unui om nou pentru o lume nouă, iată marea provocare.*

*Dar cum? Ce trebuie să facem pentru a asigura tot necesarul pentru o lume nouă, capabilă să înțeleagă adevăratele limite ale planetei, să conștientizeze faptul că am moștenit un glob nu prea mare, care reprezintă nu numai avuția noastră, ci și suportul vieții fiecăruia dintre noi? Dar pentru aceasta noi trebuie să-l îngrijim cu toată demnitatea omenească.*

*Pentru a încerca să răspundem la această întrebare, este necesar să ne reamintim de faptul că construim o societate nouă, o societate în schimbare perpetuă. În această societate zilnic se modifică și viața fiecăruia dintre noi. Dar, în acest proces de veșnică schimbare, omul își formează obișnuințele de a economisi energia, apa, alimentele, a-și gospodări mai bine avutul, a-și adapta aspirațiile la noile posibilități și realități. Acesta nu este un lucru ușor. Una este clar, că noi toți trebuie să ne revizuim unele deprinderi, obiceiuri,*

dar poate, în primul rând, modul de a privi și, mai ales, de a înțelege lucrurile.

Cu începere din a doua jumătate a anilor '80 ai sec. XX, oamenii, chiar și cei mai simpli dintre ei, au simțit existența unor provocări serioase care, cu timpul, deveneau tot mai pronunțate și mai complicate, iar acum, în zilele noastre, când în timpul apropiat vom încheia primul deceniu al sec. XXI, ne vom confrunta zilnic și foarte dur de *criza energetică* acută, de cea economică și financiar-valutară, de o descurajatoare *criză alimentară*. În condițiile Moldovei, în timpul cel mai apropiat, este foarte probabilă și criza apei. Și aceasta în situația în care nu putem nicidecum rezolva problema sărăciei cu elementele sale degradante, violenței și terorismului, a drogurilor, problemei agresivității oamenilor și a dezechilibrării mediului natural. Oare această situație nu se răsfringe direct și în comportamentul oamenilor noștri?

Sigur că da. Apariția acestor probleme într-un termen relativ scurt, într-o astfel de țară cum este Moldova, nu poate să nu creeze *un nou tip de tensiuni resimțite* tot mai intens în comunitatea noastră care abia a pornit pe calea formării unei societăți civile.

Tochmai acum e și momentul de a răspunde la întrebarea, **ce ar putea întreprinde Guvernul, ce ar trebui de făcut pentru om ca el să ocupe un loc destoinic într-o lume nouă?**

Consider că cei care guvernează țara în această perioadă ar trebui să se preocupe de *elaborarea tuturor programelor de dezvoltare*, iar *sfeerile umanitară și socială să devină predominante*, deoarece fără modificarea psihologiei cetățenilor, fără a le forma obiective sociale corespunzătoare, criterii

estimative de orientare, ei nu vor putea conta pe participarea lor activă la orice procese edificatoare de stat.

Fiecare guvern venit la putere trebuie să traseze cât mai concret și mai amplu, ca în strategia de dezvoltare socio-economică, *Programul de dezvoltare și administrare umanitară*, care, în opinia noastră, ar trebui să se distingă prin următoarele particularități strategice:

- **dezvoltarea oamenilor din contul investițiilor** capitale și resurselor bine determinate din partea statului pentru învățământ, pregătirea profesională, sfera socială, cultură, procesul educativ, activitatea ideologică (informațională), ceea ce în ultima analiză le va permite cetățenilor să ducă o viață cât mai productivă și la valoare deplină, să-și autorealizeze posibilitățile potențiale;

- **dezvoltarea societății pe seama inițiativei oamenilor**, cu alte cuvinte acordarea celor mai largi posibilități cetățenilor (dreptul electoral, participarea la activitatea asociațiilor obștești și partidelor politice etc.);

- **dezvoltarea societății pentru oameni**, adică existența unor anumite garanții sociale pentru autodezvoltarea și satisfacerea de către cetățeni a necesităților lor pe seama propriei activități (păturilor vulnerabile ale populației, care nu sînt capabile să se deservască și să se asigure singure, trebuie să li se garanteze acțiunea mecanismelor sociale respective de compensare de stat; este vorba de invalizi, copii orfani, pensionari).

**Programul de dezvoltare și administrare umanitară a societății moldovenești** trebuie să se bazeze pe:

a) formarea conștiinței naționale a cetățenilor, mai ales a celor tineri, atitudinii lor responsabile față de procesele care au

loc în societate. Aceste sarcini sînt chemate să le asigure instituțiile de învățămînt, cele cultural-educative, mijloacele de informare în masă orientate în modul corespunzător spre interesele întregului stat;

b) crearea condițiilor pentru însușirea de către cetățeni a unui volum cît mai larg de cunoștințe, alegerea profesiilor, obținerea informației. Un rol colosal de mare l-ar putea juca aici serviciile de orientare profesională, care cîndva funcționau, iar pe urmă au dispărut;

c) sprijinirea maximum posibilă de către stat a inițiativei și spiritului activ al tineretului, cetățenilor adulți, îmbunătățirea stării sociale a copiilor, familiei (mai ales, a celei tinere). Aceasta va contribui nu, pur și simplu, la reproducerea brațelor de muncă, la prefigurarea mai optimistă a genezei națiunii, întregirii societății moldovenești. Aceasta va contribui la soluționarea problemei demografice, care astăzi este foarte îngrozitoare, iar pe viitor poate conduce la consecințe catastrofale.

În programul de dezvoltare umanitară a societății se cer evidențiate îndeosebi cîteva probleme.

**Prima. Omul trebuie privit ca o personalitate.** Altfel zis, ca ființă socială conștientă, ca un subiect de cunoaștere și de transformare activă a lumii.

După cum se știe, omul este un subiect al procesului de producție. De aici derivă conceptul economic „omul-personalitate”, care are, după cum afirmă Ion Ustian, în lucrarea sa „Omul produce scopul”, o importanță enormă atît pe plan teoretic, cît și pe plan practic.

**Aspectul teoretic.** Categoria economică „omul-personalitate-subiect de producție” e mai valabilă decît categoria lui Smith și Ricardo „omul parțial” ca obiect de producție; decît cea a lui Marx, care l-a

reduc pe om la simplul concept de „forță de muncă”; cea a lui Samuelson, care îl privește pe om ca pe o „simplă marfă” și decît cea a lui Becker, care l-a transformat pe om într-o categorie amorfă de „capital uman”.

**Aspectul practic.** Numai novatorul economiei de piață a sec.XX, Ford, l-a avansat pe om la gradul de „om-personalitate-subiect de producție”, apreciindu-l la justa valoare ca pe un „companion” egal al capitalismului, adică coproprietar și subiect de producție. Și poate de aceea Ford a creat un imperiu economic uriaș cu un activ de circa 600 mld. de dolari SUA, iar el a devenit un fel de Papă Economic al Planetei.

Actualmente, economiștii de marcă din țările cu economie de piață dezvoltată, precum și cei din fostele țări socialiste scriu monografiile economice despre om sau despre omul-personalitate-subiect de producție, deoarece, după cum scria Eminescu, omul-personalitate e acel care „produce scopuri” în numele „armoniei existente”, care tinde totdeauna spre „binefacerea” lui Kant și spre maxima lui Eminescu despre existența umană: „Totu-i vis și armonie”.<sup>1</sup>

A doua problemă e cea a familiei moderne. Reducerea numărului căsătoriilor, creșterea numărului divorțurilor și scăderea natalității nu sînt legate în mod nemijlocit de șomaj sau de alte probleme ale societății noastre. Cauza e că au dispărut *motivele economice și sociale* care îndeamnă la căsătorie. Dintre motivele economice fac parte *lipsa remunerărilor stabile*, lipsa unui sistem larg de creditare, lipsa unei protecții sociale adecvate. Printre motivele sociale se numără nivelul scăzut al serviciilor sociale, al ajutoarelor, infrastructura nedezvoltată, a cărei menire

este îngrijirea și educația copiilor în afara familiei, nivelul scăzut al învățământului extrașcolar, insuficiența măsurilor de asanare și profilactice.

Programele de stat orientate spre susținerea și consolidarea familiei contemporane trebuie să se întemeieze anume pe aceste principii. Programul respectiv ar trebui să includă astfel de obiective ca: spiritualitatea și formarea societății civile; instruirea și educația cetățenilor; știința și problemele dezvoltării intelectuale a cetățenilor; ocrotirea sănătății și ecologia; cultura și arta; cultura fizică și sportul, turismul și odihna; spotul informațional național; asigurarea științifico-organizatorică a conducerii societății.

S-ar putea ca cineva să se întrebe: este oare necesar ca de fiecare dată cei care vin la guvernare să elaboreze un astfel de program? Poate că ar fi mai rațional să avem un program de o durată mai lungă? Desigur, anumite direcții de dezvoltare și administrare umanitară pe o durată de 10-15 ani ar trebui să existe. Dar iarăși ar trebui să se țină seama de faptul că societatea civilă, după cum s-a mai spus, este într-o permanentă schimbare, adică ea este temporară. În ea adesea au loc schimbări, modificări, completări. Este un lucru firesc. Ea constituie doar o condiție anume a dezvoltării democratice ascendente a societății umane, a statului.

Componente importante ale formării societății civile sînt, de asemenea, *formarea națiunii*; relațiilor internaționale; relațiilor dintre biserică și stat; relațiilor interconfesionale; relațiilor politice în cadrul statului, dezvoltarea sectoarelor nestatale și sociale; formarea mecanismului național de integrare a cetățenilor cu posibilități fizice limitate în toate sferele vieții sociale; asigurarea protecției sociale a copiilor,

familiei, tineretului, oamenilor de vîrstă pensiei etc.

Aceste direcții de formare a societății civile figurează, într-o măsură sau alta, în programele de activitate a organelor administrative și legislative, dar *prea puțin se accentuează grija față de om*, el nu apare în prim-plan în aceste documente, iar realizarea lor lasă mult de dorit. Aici se observă și un grad avansat de formalitate, de redare a ceea ce dorești ca ceva îndeplinit, știind doar că aceasta nu schimbă nimic în viața oamenilor. În formarea complexă a sarcinilor în *sfera instruirii și educației*, se prevedea, de exemplu, introducerea unui curs școlar special de învățămînt prin tender; umanizarea învățămîntului (reexaminarea și reducerea programelor școlare, specializarea științelor tehnice și exacte, studierea limbilor străine, muzicii, picturii, valeologiei, bazelor educației în familie); introducerea programelor informativ-instructive pentru informarea femeilor și fetelor despre factorii negativi care influențează sănătatea lor; dezvoltarea sistemului nestatal de învățămînt și de pregătire profesională. Aceste și alte aspecte se cereau a fi componente obligatorii ale întregului sistem de învățămînt și educație în statul nostru ca stat democrat. Dar aceasta, cu părere de rău, nu s-a reușit să se înlăptuiască, însă mașina propagandistică prelunga să le expună ca pe ceva realizat.

**A treia problemă** este cea a echității sociale. Problema echității sociale, orientată spre întreaga societate, se transformă astăzi, evident, într-o problemă de protecție socială a așa-ziselor grupe vulnerabile – copii, bătrîni, invalizi. Evident, acest element al echității sociale trebuie să se afle permanent în prim-plan, deoarece societatea, dacă ea se consideră cît de cît

civilizată și umană, nu trebuie să admită ca membrii săi, care nu au posibilitatea de a câștiga, să îndure foame, să sufere de frig și de boli. Însă viața astăzi, poate ca niciodată în trecut, cere în mod imperios ca conducerea statului să acorde mai multă atenție soluționării problemelor sociale, iar activitatea de protecție socială - să se desfășoare într-un context actual, concret istoric, creînd condițiile necesare pentru satisfacerea personală a necesităților materiale și spirituale ale *tuturor grupurilor sociale, ridicarea nivelului de trai al populației*. Numai acea conducere, care va asigura o astfel de viață oamenilor, va fi susținută și respectată permanent de întreg poporul țării.

O altă problemă pe plan strategic de dezvoltare umană a fost, este și, probabil, va exista încă mult timp cea a grijii statului față de sănătatea omului.

Statul ar trebui să formeze în societate o orientare clară a politicii economice, ecologice și sociale spre *ocrotirea sănătății omului*. Aceasta va crea condițiile necesare pentru îmbunătățirea considerabilă a calității vieții.

Este bine cunoscut faptul că starea sănătății oamenilor depinde de mulți factori: de structura și standardele consumului, asigurarea cu spațiu locativ, condițiile de trai, gradul de dezvoltare a culturii, confortul social-politic și democratismul societății etc. Conducerea statului trebuie să țină seama în permanență de toată această gamă de factori, să ție cont, conștientizînd faptul că sănătatea oamenilor reflectă condițiile de muncă, starea mediului ambiant ș.a., nivelul existent al tehnicii și tehnologiilor, bazei tehnico-materiale a societății, precum și eficiența funcționării instituțiilor sociale, în primul rînd, a celor care se ocupă de ocrotirea sănătății.

După cum se știe, redresarea situației în domeniul ocrotirii sănătății a început la noi în republică odată cu aprobarea și constituirea *Consiliului de coordonare a implementării asigurării obligatorii de asistență medicală*. Odată cu adoptarea Legii cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală (a. 2004) se considera că s-a soluționat ceva extraordinar, care va îmbunătăți radical situația privind sănătatea oamenilor. Și, într-adevăr, acesta a fost un act de importanță colosală, care deschidea mari posibilități în ceea ce privește asigurarea sănătății oamenilor. Dar, după ce au trecut cîțiva ani, ne-am convins că majoritatea populației era departe de a fi sănătoasă. Sînt prea mari și chiar imposibile cheltuielile personale pentru sănătate.

Datele statistice arată că 79,9% din populație dispun de polița de asigurare obligatorie de asistență medicală. În același timp, după cum afirma în cadrul unei conferințe Mihai Ciocanu, director al Centrului Național de Management în Sănătate, o gospodărie casnică din Moldova face plăți directe în sănătate în medie în sumă de 160 lei pe an, deși membrii familiei dispun de poliță. Plățile directe ale gospodăriilor mai sărace constituie 41 lei, iar ale celor mai bogate - 350 lei.

Din totalul de cheltuieli pentru sănătate, 72,2% sînt pentru medicamente, 10% - pentru servicii stomatologice, 9,6% - pentru servicii spitalicești, 7,9% - pentru consultații de ambulatoriu, investigații și analize de laborator. Dacă raportăm cheltuielile de sănătate la totalul de cheltuieli înregistrate în gospodăriile casnice pe categorii de venituri, în circa 5% din familii acestea constituie 40%. Fie că acestea au un bolnav grav în familie sau mai multe persoane sînt obligate să urmeze un tratament sau regim

alimentar, dar aceste cheltuieli sînt catastrofale și asupra acestor gospodării planează permanent pericolul falimentului.<sup>2</sup>

Conducerea statului, avînd o gîndire realistă și analizînd situația pe care o avem în domeniul ocrotirii sănătății oamenilor, ar trebui să găsească posibilități de a *extinde lista medicamentelor compensate*. În caz contrar, persoanele posesoare de polițe nu vor fi niciodată satisfăcute de sistemul asigurării obligatorii de asistență medicală.

Pentru a avea o situație favorabilă în realizarea politicii statului în domeniul ocrotirii sănătății, este necesar să fie întreprinse în mod imperios măsurile complexe pentru crearea infrastructurii ocrotirii sănătății omului. Această problemă trebuie să capete dimensiuni globale, să stea alături de cele mai serioase probleme ale statului, atribuindu-i un loc central în activitatea interguvernamentală și într-o perspectivă de lungă durată. Țara trebuie să dispună de o astfel de infrastructură a sănătății care să cuprindă condițiile tuturor tipurilor de activitate fără nici o excepție, „să pătrundă” în toate sferele vieții sociale și să ofere șanse pentru realizarea eficientă a potențialului biologic al organismului omului.

O importantă la fel de mare, în scopul dezvoltării omului, are *dezvoltarea științei, învățămîntului și a gradului de cultură a cetățenilor*, care trebuiau să fie reflectate în investigațiile sociologice și sociale speciale.

Aprofundarea reformelor economice și sociale din republică, sincronizarea lor cu tendințele europene impun promovarea în sistemul educațional a unei reforme sistemice, cu caracter global și continuu, cu schimbarea paradigmei și logicii organizării acestora. Menționez acest lucru pentru că în republică se denaturează

situația reală, pe care o avem deja de mai mulți ani – degradarea învățămîntului. În primul rînd, pe an ce trece, se reduce contingentul de elevi în școli. În anul de studii 2007-2008, contingentul școlar s-a redus cu aproape 27% față de anul de studii 2000-2001, altfel spus, școala în Republica Moldova a pierdut fiecare al treilea elev.

În al doilea rînd, în republică încă nu s-a format un sistem de învățămînt mai mult sau mai puțin stabil în baza principiilor progresiste care există în țările înaintate în acest domeniu. În scopul formării unui cetățean multilateral dezvoltat, cu un grad științific avansat, un nivel înalt al intelectului și erudiției, un adevărat patriot al țării în care trăiește, școala ar trebui să-și elaboreze un plan-model de măsuri concrete în ceea ce privește educația de muncă, educația patriotică și estetică, dar pentru aceasta trebuie să fie creată o infrastructură, care ar face posibil să dezvolte toate calitățile necesare formării unui nou om pentru o societate nouă.

Cu toate că în ultimul timp, savanții prea puțin îl citează pe Marx în literatura științifică, aici e cazul să ne amintim de spusele lui: „Cu timpul, științele naturii vor îngloba *știința despre om*, după cum știința despre om va îngloba *știința naturii*; va fi o singură știință”. *Aceste concluzii se vor confirma* pe măsura realizării în toate ramurile științei a unor mari descoperiri; apariția unor științe limitrofe, precum și asigurarea unor legături directe între baza materială a societății și suprastructura sa spirituală vor dovedi că există o singură știință, care cuprinde toate formele existenței, structuri și funcțiuni, fenomene și evenimente, din natură și societate, din univers sau universuri. Considerăm totuși că, la etapa actuală, știința noastră ar trebui

să-și propună drept scop intensificarea acestor procese.

*Știința ar putea face cu mult mai mult* în ceea ce privește grija față de dezvoltarea fiziologică a omului, îndeplinirea sarcinilor puse de guvern privind elaborarea și implementarea în republică a tehnologiilor medicale moderne pentru păstrarea și ocrotirea sănătății oamenilor și a noilor tehnologii pentru menținerea mediului de viață sănătos, asigurarea nașterii unor copii sănătoși – viitorul genofondului națiunii, efectuarea cercetărilor medicale profilactice privind ocrotirea sănătății femeilor, perfecționarea tuturor tipurilor de diagnostic, asistența medico-genetică acordată femeilor și copiilor, pomind de la serviciile de bază.

*Știința contemporană* ar trebui, pornind de la necesitatea de a elabora o istorie critică a tehnologiei, o istorie a formării organelor productive ale omului social, adică a bazei materiale a oricărei forme speciale de organizare socială, să demonstreze cât mai concret și convingător legătura care există între om și natură, procesul formării sociale a omului în lupta pentru existență. După cum se știe, tehnologia dezvăluie atitudinea activă a omului față de natură, procesul nemijlocit de producție a vieții sale și, totodată, pe cel al condițiilor sale sociale de viață și al reprezentărilor spirituale care decurg din ele. Iată, în acest context și se cere crearea celor mai raționale mijloace tehnice pentru valorificarea resurselor naturale în folosul oamenilor. Evident, acesta este un proces social de creație, o atitudine activă față de natură și societate, o muncă grea și deloc simplă, dar foarte necesară.

Legătura dintre om și natură presupune soluționarea *problemelor ecologice*. În categoria sarcinilor ecologice urmează să

fie incluse crearea *sistemului de colectare* și îngropare a deșeurilor toxice, purificarea aerului atmosferic, asigurarea controlului asupra calității apelor reziduale, asigurarea populației cu apă potabilă curată.

O însemnătate extraordinară de mare în dezvoltarea multilaterală a omului o are *politica statului în dezvoltarea culturii*. Cultura, în modul cel mai general, este totalitatea de valori materiale și spirituale create de omenire. Obținută din rodul muncii a sute de mii de generații trecute, ea este în prezent o avuție rară a tuturor.

Cultura moldovenească a parcurs o cale lungă a suferințelor celor, care au creat-o, istoria culturii noastre poate fi prezentată ca o istorie a sufletului omenesc. De aceea și conceperea ei implică sufletul. Și cel ce-l pune la muncă, ce-și dă sirguința de a pricepe simbolurile, se include în bogăția creațiilor culturale ale omenirii sau ale unui popor luat aparte.

Cei ce făuresc cultura luptă pentru dezvoltarea sa în cele mai diverse condiții, uneori chiar foarte grele, ar trebui să se împărtășească cât mai mult cu acei care se află într-un contact mai slab cu valorile culturale.

*În lupta împotriva răului, în procesul democratizării omeniei așteaptă cu deplin temei un sprijin spiritual din partea lucrătorilor muncii intelectuale*. Ei întreabă: care este acum rolul intelectualității în modernizarea statului moldovenesc?

Răspunsul poate fi scurt: nespus de important. Societatea îi unește pe oameni în jurul ideilor și scopurilor mărețe. Întregul potențial al culturii este pus în serviciul omului. Dar, în reînnoirea societății, în purificarea ei de tot ce înseamnă corupție și mafie, de tot ce împiedică democratizării, crește în mod firesc rolul intelectualității,



căreia, prin însăși natura ei, îi sînt proprii spiritul critic, entuziasmul creator, capacitatea de a făuri, de a accelera, dacă vrei, procesele societății. Aceasta și determină astăzi locul său în viață.

*Intellectualul trebuie să se consacre intereselor comune ale oamenilor.* Acest postulat este atît de important anume din cauza că adeseori nu se afișează lozinca independenței absolute a personalității de societate, ceea ce este foarte periculos pentru un intelectual. Filozoful german Lessing amintește de o veche parabolă care suna cam astfel: „Dumnezeu l-a întrebat pe om: ce preferi tu – adevărul sau căutarea adevărului?” Omul a răspuns: „Căutarea adevărului, deoarece posedarea lui este un privilegiu al lui Dumnezeu.”

*Toți sîntem oameni. Și interpretînd astăzi această parabolă, trebuie să înțelegem, că anume căutarea adevărului, dialogul, dorința de a-l înțelege pe altul face să progreseze civilizația.* Lipsa acestui avînt dă naștere dogmatismului, fanatismului și automulțumirii, autoîncîntării – lucruri incompatibile cu noțiunea de intelectualitate. Astăzi aceste calități sînt deosebit de necesare oamenilor ocupați de ideologie, cultură, literatură, știință. Doar se știe, că ei urmează să sporească, în primul rînd, potențialul intelectual în procesul de democratizare a țării.

*Intellectualitatea trebuie să avertizeze* că există un proces care amenință civilizația – folosirea fără rațiune, în scopuri egoiste, a științei și tehnicii. Noi avem scriitori și militanți devotați pe tărîm obștesc, care se alarmează pentru destinele științei și culturii.

Dar pătrunderea de simțul răspunderii pentru viitorul civilizației nu trebuie să fie o datorie a zece sau a unei sute de oameni

cu un mod progresist de a gîndi. Cînd acest sentiment va stăpîni masele, devenind acțiune, atunci vom putea spune că *a venit timpul intelectualității.*

Acest timp urmează să parcurgă o cale anevoioasă și îndelungată. De ce? Răspunsul este foarte simplu, căci astăzi nici școala, nici instituțiile din sfera culturii nu cultivă la copii, adolescenți, tineret capacitatea necesară de a înțelege și de a trăi rațional în mediul actual. Acum este foarte greu să găsești vreun tînăr stăpîn pe rațiune, să se conducă de ea. O bună parte din tinerii de azi se conduc, din păcate, mai mult de senzație și de dorința de a trăi în bine.

Ritmurile dezvoltării tehnicii sînt foarte înalte. Dar trebuie să avem și capacitatea de a înțelege, că și cunoștințele tinerilor care absolvesc școala medie sau cea superioară rămîn cu mult în urmă de aceste ritmuri. Un mare număr de absolvenți, deținînd diploma de studii de licență, nu-s în stare să se încadreze în procesul de producție, să elaboreze tehnologii noi, care ar corespunde standardelor țărilor înalt dezvoltate. Dorința de a însuși științele fundamentale nu-i prea dezvoltată. Afirm acest lucru cu mare tristețe și profundă îngrijorare, amintindu-mi aici și de spusele lui Dimitrie Cantemir, precum că „moldovenii nu sînt iubitori de științe, ci mai la toți le sînt și urîte. Și așa nici numele științelor și ale meșteșugurilor celor bune nu le sînt lor cunoscute. Și zic că oamenii cei învățați își pierd mintea. Și cînd voiesc ei să laude învățătura cuiva, zic așa că iaste nebun de știința cea multă. Și cel mai de ocară lucru iaste, pentru că zic, că numai preoților să cuvine să învețe, iară pentru mireni iaste destul să citească și să scrie, și să-și iscălească numele, și să știe cum își vor pune la izvod boii, caii, oile, stupii și

alte de acestea. Iară celelalte toate sînt netrebuitoare”.<sup>3</sup>

Poate și această lipsă de dorință de a însuși științele fundamentale este o cauză că se vorbește mult despre calitatea însușirii științelor, dar se face prea puțin, aș spune chiar, că există o discrepanță totală între cuvinte și fapte. Toată lumea vorbește despre inovații, dar cu toate acestea foarte puțin se face, pentru ca aceste apeluri să înceapă să se realizeze.

Actualmente, procesul de producție, tehnologiile lor necesită și cadre mai competente. Dar absolvenților noștri, care nu dispun de o pregătire adecvată, le vine greu să se angajeze la serviciu conform specialității obținute. De aceea sînt nevoiți să accepte și solicitările care nu au nimic cu profesia la care cîndva visaseră. Mulți dintre ei pot fi înțilniți în serviciul de pază. Acum în Moldova, fiecare cetățean, devenind om de afaceri cu un capital mai mare, consideră că trebuie să fie păzit, iar de aceștia, pe an ce trece, devin tot mai mulți și mai mulți. Și întreprinderile private, care tot nu-s puține, tot trebuie păzite de tineri bine dezvoltati fizic. Reiese că acești tineri nu se mai gîndesc la o dezvoltare intelectuală. Pentru ei este necesar să știe a folosi puterea fizică. Iată spre ce mergem.

În ultimii ani, și procesul de educație nu mai are dezvoltarea pe care o avea adineaori. În structura guvernului, organul central de specialitate se numește Ministerul educației, dar în ce colț al noțiunii date se află segmentul „educație”, mă îndoiesc dacă cineva din acest minister cunoaște. Măsuri de formare a individului, de dezvoltare intelectuală și fizică se desfășoară foarte puține și, în cele mai dese cazuri, nu corespund intereselor copiilor sau ale studenților. Infrastructura, în baza căreia ar putea să aibă loc astfel de activități,

lipsește, iar cea care a mai existat cîndva a fost distrusă. Astăzi, pentru ca un copil să poată să-și cultive unele calități pentru dezvoltarea sa intelectuală sau fizică, se cer bani și bani mulți... Organele administrației publice, în subordinea cărora se află instituțiile de învățămînt, turism și sport, trebuie să conștientizeze faptul că dezvoltarea intelectuală și fizică a copiilor nu poate fi întemeiată pe principii de comercializare sau prestată la „prețuri comerciale”, „de piață” chiar și în perioada de criză financiară sau economică.

Dacă Guvernul nu va întreprinde urgent măsurile necesare, pregătirea cetățenilor pentru viață și activitate va fi, eufemistic vorbind, insuficientă. Deci vom avea o țară, pe care va fi mai ușor de condus, dar o astfel de țară nu va avea nici un viitor. Și, ce este și mai periculos, vom pierde și acele firave sentimente de patriotism, de dragoste firească față de țară, se vor pierde și acele calități umane care încă s-au mai păstrat. Deci în funcție de gradul de educație, vom putea avea și o armată de ostași, care vor lupta cu curaj și cu simțul de patriot al țării, fără să ceară recompensare, fiindcă ei vor crede în idealurile statului, dar putem să avem în serviciul militar și mercenari, care vor ucide cu plăcere atît pe ai noștri, cît pe cei străini la același preț. Dar acestea vor fi servicii diferite. Iată de ce, dacă vom privi lucrurile doar prin prisma banilor, atunci cu banii totul și va rămînea, nu se va transforma nimic nici în creație artistică sau literară, nici în inovații, nici în formarea omului cu idealuri progresiste.

Credem că nivelul insuficient al educației în țară este unul dintre factorii principali de plecare a tinerilor noștri la studii peste hotare. Potrivit datelor de care dispune statistica noastră, în ultimii zece-

cincisprezece ani tot mai mulți studenți și elevi își fac studiile în țările vecine, instituțiile de învățământ ale cărora le deschid larg ușile.

Încă una din cauzele, care conduc la nivelul insuficient al educației și dezvoltării gradului de cultură, constă în faptul că la studenți și elevi nu sînt cultivate necesitatea și satisfacția de a citi literatură, interesul de a ști cît mai multe din toate domeniile de activitate a lumii intelectuale, doar rațiunea se bazează pe schimbul de informație și limbă. Anume cartea este cel mai important instrument de schimb al informației. Cu mult înainte, începînd cu vremurile lui Homer, exista o tradiție orală: oamenii ședeau și ascultau schinșii, care în formă artistică, prin legendele epocilor trecute, transmiteau experiențele și cunoștințele acumulate. Mai apoi, a apărut scrisul, iar apoi, eună cu acesta – și cititul. Tradiția orală a decăzut denit, iar acum se stinge și tradiția cititului. Luați, din curiozitate, și citiți corespondența marilor savanți ai secolului trecut și vă veți convinge din cîte mii de scrisori s-a constituit moștenirea lor. Dar e va rămîne după generația noastră. De eseaje vor fi transmise generațiilor viitoare?

Deprinderile de a citi trebuie formate din fragedă copilărie. Unele analize ale dezvoltării copiilor și adolescenților ne demonstrează că în școlile noastre există un mare număr de elevi ai claselor III-IV care citesc pe silabe. Ar fi naiv să afirmăm că acești copii își petrec timpul liber ocupîndu-se de lectură. În al doilea rînd, dacă cu vreo 8-10 ani în urmă în fața calculatorului stăteau, în fond, studenții și adulții, acum, după cum arată rezultatele cercetărilor, calculatorul este folosit zilnic și ore întregi de către elevii claselor primare. Chiar și părinții nu învață copiii să citească.

Numai 10% din părinți le citesc copiilor de vîrstă preșcolară, iar elevilor – numai 0,2%. Unii consideră că dacă copilul a învățat să citească pe silabe, mai departe va citi singur. Sarcina părinților, ca și a școlii, este de a face ca cititul să devină o necesitate vitală. Adolescenții și studenții citesc foarte puțină literatură artistică, clasică și contemporană.

Apropo, cu mulți ani în urmă, am citit, apoi am recitit de nenumărate ori romanul genialului prozator clasic englez Charles Dickens „Bleak House” („Casa sumbră”), în care autorul descrie cu lux de amănunte sistemul judiciar antiuman din Marea Britanie. Romanul acesta este, dacă vreiți, o adevărată exegeză metodică a practicii judiciare din Anglia sec. XIX. Pe parcursul a mai mult de 30 de ani, am tot întrebat cît pe un jurist din republica noastră dacă a citit sau a auzit, cel puțin, de această capodoperă, pe care L. N. Tolstoi a numit-o „unica proză talentată a sec. XIX”. Din păcate, n-am auzit niciodată un răspuns pozitiv...

În scopul **dezvoltării fizice a omului**, ar trebui ca conducerea organelor administrației publice să acorde o atenție mai mare dezvoltării educației fizice și a sportului. În programele lor de activitate se cer a fi formulate clar și concret sarcinile privind păstrarea bazei tehnico-materiale existente și crearea unei noi baze, mai moderne pentru dezvoltarea culturii fizice de masă și a sportului, asigurarea accesibilității bazinelor, complexelor sportive, sălilor de antrenament pentru toți membrii societății etc. Este necesar de luat măsuri concrete de înviorare a activității de atragere a copiilor și tineretului în asociațiile de copii și tineret, în școlile sportive pentru copii și tineret, la activitatea cluburilor din zona locului de trai, la

restabilirea activității cluburilor turistico-sportive, instituțiilor sportive de întremare, taberelor pentru copii, crearea unei rețele a bazelor de odihnă accesibile pentru păturile largi ale populației, punerea la punct a unui sistem al activității sportive de masă și de odihnă pentru oameni cu posibilități fizice limitate etc.

În ultimii ani, în țară se simte tot mai mult necesitatea folosirii spațiului informațional pentru dezvoltarea umanitară a societății, implementării unui sistem eficient de protecție a rețelelor, mijloacelor de informare în masă și de telecomunicații, precum și a rețelelor de computere împotriva reclamei dăunătoare și periculoase, propagării violenței și pornografiei, interzicerii unor genuri de reclamă în Moldova.

Organele respective ale statului ar trebui să prevadă ca, în cazul apariției unui număr mare de publicații, programe informaționale independente, să pună în mod serios problema existenței surselor de informare care vor asigura nemijlocit propagarea idealurilor naționale, ideilor edificării statului, creării valorilor, ceea ce este extrem de necesar, în primul rând, tineretului. Doar se știe, că *majoritatea democrațiilor occidentale posedă și controlează o anumită parte din mijloacele de informare în masă, acordându-le condiții prioritare pentru funcționare.*

**Intellectualizarea țării** presupune dezvoltarea și administrarea umanitară a țării. Cu toată prioritatea economiei și politicii, cu tot caracterul acut al problemelor sociale concrete, acum este necesar să fie realizat, în primul rând, *programul dezvoltării și administrării umanitare a societății.*

Nu este vorba de renunțarea la

reforme economice și de piață ca atare, ci de deplasarea principală a accentelor în politica statală.

**Sferele umanitară și socială** trebuie să devină predominante, deoarece fără modificarea psihologiei cetățenilor, fără a le forma obiective sociale corespunzătoare, criterii estimative de orientare, nu putem conta pe participarea lor activă la orice procese edificatoare de stat.

Guvernul, organele municipale trebuie să țină seama în permanență în activitatea lor de *rolul culturii politice a oamenilor.* Aici se au în vedere două probleme.

**Prima. Omul a fost și rămîne o ființă politică.** El a creat societatea, a creat statul. Datorită activității sale au fost perfecționate relațiile sociale, relațiile politice. Omul a fost și rămîne o ființă politică, chiar dacă el nu s-a aflat la conducerea statului, n-a făcut parte dintr-un partid sau altul. Omul a avut întotdeauna atitudinea sa față de stat, față de formele de guvernare. Astăzi deseori putem auzi că *societatea este prea politizată.* Într-adevăr, în societatea contemporană, datorită nivelului înalt de înformatizare, orice om, deși nu este deputat, consilier, nu este funcționar de stat, „participă” la ședințele Parlamentului, la ședințele Guvernului, ale consiliului municipal, orășenesc, raional. Deși nu toți oamenii participă la nîtinguri, la mișcări politice, ei au totuși viziunea lor politică. Uneori noi înțelegem prin politizarea societății ceva negativ, ceea ce nu este corect. Politizarea societății ne vorbește despre maturitatea ei, despre gradul înalt al conștiinței politice.

Capacitatea guvernării de stat și a conducerii locale depinde în mare măsură de participarea cetățenilor la viața obștească a statului. Într-o societate democratică, implicarea cetățenilor în viața politică și în

toate treburile statului trebuie să devină testul fundamental al legitimității guvernamentale.

**A doua. Participarea cetățenilor** trebuie să reprezinte o strategie a dezvoltării axate pe rolul esențial pe care oamenii urmează să-l joace în toate domeniile vieții sociale. Dezvoltarea socială trebuie să aibă drept scop lărgirea posibilităților de opțiune a cetățenilor. În fond, coparticiparea înseamnă că *cetățenii se implică*, într-o anumită măsură, în procesul de luare a deciziilor în domeniile economic, social, cultural și politic, în tot ceea ce le afectează existența. Asupra unora dintre aceste probleme ei pot exercita un control direct, asupra altora - un control parțial, indirect, dar este important ca ei să poată avea acces la procesul adoptării deciziilor. Nu consider că se procedează corect atunci, când la ședințele consiliului municipal, chiar și ale Guvernului, Parlamentului, atunci când se examinează problemele la care au o atribuție concretă oamenii de rând, nu participă și unii reprezentanți ai comunităților locale. Se examinează, de exemplu, chestiunea cu privire la dezvoltarea economică și reducerea sărăciei și nu este invitat la ședința Guvernului sau a Parlamentului nici un reprezentant al păturilor vulnerabile ca să asculte și el cum sînt conștientizate în organul superior de stat respectiv nevoile „celor mulți”.

Problema se pune mai principal în cazul administrației publice locale care, prin natura sa, este mai apropiată de cetățean și care își bazează legitimitatea pe cetățean. Participarea cetățeanului nu trebuie redusă doar la simpla exprimare a opțiunilor electorale, la desemnarea democratică a aleșilor și organismelor puterii locale, ci trebuie creat un *parteneriat continuu* între

cei aleși și public.

Perfecționarea managementului în administrația publică locală presupune stabilirea și perfecționarea mecanismelor de consultare și de participare a publicului. O participare reușită nu apare însă spontan, mai ales atunci, când partenerii implicați nu posedă experiența acestui gen de acțiune civică. Este importantă existența unor forme de încurajare, de susținere, pentru ca metodele de coparticipare să aibă succes. În acest sens, trebuie organizată o “infrastructură” a participării, pornind de la chestiuni dintre cele mai simple (evoluarea în fața unui auditoriu, conducerea unei reuniuni, corespondența etc.) pînă la chestiuni complexe, legate de luarea deciziilor.

Rolul *factorului civic* constă în a-și coopta un partener, pentru a înlătura obstacolele care îl mențin pe cetățean departe de activitatea publică. *Condițiile esențiale* în acest proces sînt: transparența activității organelor administrației locale, informarea periodică a cetățenilor cu privire la activitățile desfășurate sau în curs de desfășurare, motivarea acestora și consultarea publicului cu privire la reglementările propuse de administrația locală. Prin urmare, atît crearea unor organe consultative, cît și desfășurarea activităților legate de publicitate și transparență sînt obligatorii pentru autoritățile administrației publice.

*Grupurile de cetățeni, asociațiile consumatorilor, sindicatele, comunitățile și alte grupuri pe interese pot conlucra cu autoritățile locale în baza principiului continuității, pentru a influența și controla procesul adoptării deciziilor, modul în care sînt gestionate interesele comunităților locale.*

*Eforturile întru sporierea participării*

cetățenilor la guvernare pot fi încurajate de legile în vigoare, oficiile pentru plîngerii, birourile pentru cazuri urgente și alte unități similare. Principiul de bază constă în aceea ca publicul, presa și grupurile pe interese să supravegheze mai activ acțiunile organelor de conducere. Astfel, deciziile vor fi mai puțin afectate de abuzuri sau de acțiuni ilegale. În acest sens, H. Cleveland a lansat o formulă succintă: "Cel mai bun antidot contra iresponsabilității este sinceritatea". Întrebarea clasică pe care acesta o adresa fiecărui manager era: "Dacă această acțiune e destinată controlului public riguros, voi mai simți eu că e anume ceea ce ar trebui să fac și cum ar trebui să fac acest lucru?"<sup>4</sup>

O practică reușită în ceea ce privește accesibilitatea a fost acumulată în *Statele Unite ale Americii*. Încă în anul 1967, în Florida, izbucnirea valului de interes al publicului pentru transparența activității de guvernare a impus decretarea așa-numitei legi "Lumina soarelui", iar ulterior legile ședințelor deschise au fost adoptate în toate statele americane, asigurînd accesul cetățenilor la ședințele organelor guvernamentale.

În același spirit al ședințelor deschise activează și arhivele accesibile tuturor. În prezent, toate statele din SUA dispun de modalități legiferate pentru examinarea documentelor oficiale. Ele au menirea să înlănuie accesul publicului la elaborarea documentelor oficiale.

O răspîndire largă a căpătat în SUA adoptarea documentelor de procedură colectivă, care, de obicei, prevăd enunțul public al legii și al deciziei propuse, făcînd, astfel, posibile comentariile cetățenilor. Unele state chiar oferă cetățenilor dreptul de a înainta birourilor administrative

propuneri pentru revizuirea unor legi și adoptarea unor reglementări sau amendamente.

Sînt binevenite asemenea forme de participare a cetățenilor, foarte populare în unele țări, cum ar fi, de exemplu: comitetele consultative, care pot studia unele probleme și pot oferi soluții sub forma unor sfaturi și recomandări în scris sau oral, sondajele de opinie - o cale eficientă de testare a opiniei publice.

Vorbînd despre participarea cetățenilor la activitățile social-politice, economice și culturale, trebuie să menționăm două momente importante. **Primul.** Această participare este, în general, o activitate preluată de clasa mijlocie de la cei cu statut socioeconomic superior și ea necesită susținere și stimulare. **Al doilea.** Participarea cetățenilor poate fi constructivă, activă sau pasivă. Dacă un proiect social, eventual benefic comunității, tinde să devină un mijloc de vehiculare a unor interese anumite, publicul nu mai poate avea obligații față de proiect și nici nu va acorda legitimitate unei puteri executive, care ar accepta un asemenea procedeu. De obicei, în asemenea cazuri, cetățenii manifestă un comportament distructiv, neglijînd participarea activă sau chiar renunțînd la asemenea împluterniciri.

Așadar, programul de activitate, în primul rînd, al Guvernului trebuie să țină seama de factorul uman, în general de „natura umană”. Acum, mai mult decît oricînd, din partea organelor publice se cere o activitate cît mai concretă față de necesitățile oamenilor și cît mai iscusită de utilizare a lor din punct de vedere social atît în eșaloanele de sus ale puterii, cît și la întreprinderi, instituții etc. Cu alte

cuvinte, este vorba de o pricepere chibzuită de a organiza o activitate amplă cu un scop și cu un comportament motivat, adică de o cultură organizatorică suficientă, care să se manifeste în interacțiunea tuturor obiectelor nominalizate și în părțile și elementele structurale din interiorul lor.

Sarcina noii generații de administratori practici și savanți în domeniul administrației publice, în primul rînd, a celor din cadrul Academiei de Administrare Publică de pe

lingă Președintele Republicii Moldova e să propună ceva nou, care ar genera grija guvernanților față de oameni, să efectueze schimbări în ceea ce s-a învechit în viața socială și nu mai servește progresul. Este vorba de construirea unei noi societăți deschise, orientate spre om, în care cetățeanul ar fi subiect, și nu obiect al proceselor social-politice.

Urmînd anume acest curs, statul va reuși să rezolve cu succes problema strategiei dezvoltării omului.

## BIBLIOGRAFIE

1. Constituția Republicii Moldova, Chișinău, 2000.
2. Legea serviciului public nr.443-XIII din 04.05.95.
3. Legea privind administrația publică locală nr.123-XV din 18.03.2003, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.49 din 19.03.2003.
4. Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei, Chișinău, Literatura artistică, 1988.
5. Маркс, К., Энгельс, Ф. Соч., том.3.
6. Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948.
7. Ion Ustian, „Omul produce scopuri”. Ed. Cartea Moldovei, Chișinău, 2000.
8. Mărgineanu I. Economia politicilor sociale, București, 2000.
9. Bulgaru, M. Aspecte teoretice și practice ale asistenței sociale. Chișinău, 2003, CE USM.
10. Chitroagă Z. „Reflecții despre criza culturii” în revista „Administrarea Publică”, nr.2, 1998.
11. Сорокин, Питирим. Человек. Цивилизация. Общество. Москва, 1992.
12. Бургулин А.И. Будущее переходной экономики – экономика для человека, «Вестник Московского Университета», серия 6 «Экономика», том.4, 1993.
13. Корчегин В. Роль здравоохранения в производстве трудовых ресурсов. «Вопросы экономики», 1984, № 12.

## NOTE

<sup>1</sup> Ion Ustian, „Omul produce scopuri”. Ed. Cartea Moldovei, Chișinău, 2000. - P.129.

<sup>2</sup> Vezi: „Săptămîna”, revistă economico-social-politică, S.R.L. din 18 septembrie 2009.

<sup>3</sup> Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei, Chișinău, Literatura artistică, 1988. - P.158-159.

<sup>4</sup> Harlan Cleveland. “How do you get everyone in on the act, and still get some action”, “Înregistrări educaționale”, Vol.55, nr.3, Vara anului 1974, pag.117-182.